

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 1-27.
Geliş Tarihi-Received: 11.08.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 16.09.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1340643

Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi ve *Hulviyyât* Adlı Eseri

Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi and His Work Called Hulviyyât

Őerife AĞARI*

z

Klasik Türk edebiyatı her ne kadar 18. yüzyılda hazan mevsimini yaşamaya başlasa da 19. yüzyılda hatta 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Klasik edebiyatın dönemin gelişmelerine ayak uyduramaması ve değişime karşı çıkanların sayıca üstün olması bu edebiyata olan ilgiyi zamanla azaltmıştır. Ancak yine de değişim çabası içerisinde olanlar ve geleneği modernle kaynaştırmaya çalışanlar klasik Türk Şiirinin 19. yüzyılda ve hatta daha sonrasında yaşamasına vesile olmuşlardır. Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi işte bunlardan biridir. O hem yaşantısıyla hem de Şiirleriyle geleneği sürdürmeye çalışmıştır. Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi âlim, mütefekkir ve Şair bir Şahsiyettir. Onun düşüncelerini kaleme aldığı yazıları ve neşredilen eserleri yanında kendi el yazısıyla kaleme aldığı Şiir defterleri ve *Hulviyyât* adlı basılı bir divanı bulunmaktadır. Çok hacimli olmayan bu eser klasik Türk Şiir geleneği içerisinde yazılmış manzumelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada kısaca Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi tanıtılmış ve tarafımızdan neşe hazırlanan *Hulviyyât* adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. yzyıl klasik Türk edebiyatı, Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi, *Hulviyyât*.

Abstract

Although classical Turkish literature began to experience the hazan season in the 18th century, it continued to exist in the 19th century and even until the beginning of the 20th century. The fact that classical literature could not keep up with the developments of the period and that those who opposed change were outnumbered reduced the interest in this literature over time. However, those who are still in an effort to change and those who are trying to merge tradition with modern are trying to understand the 19th century of classical Turkish poetry. They have been instrumental in its survival for a century and even later. Sofuzade Mehmed Tefvik Efendi is one of these. He has embraced and tried to continue the tradition both with his life and with his poems. Sofuzade Mehmed Tefvik Efendi is a scholar, a thoughtful and a poet. In addition to his writings and published works, in which he wrote his thoughts, he has poetry notebooks written in his own handwriting and a printed divan called *Hulviyyat*. This work, which is not very voluminous, consists of poems written in the classical Turkish poetry tradition. In this study, Sofuzade Mehmed Tefvik Efendi was briefly introduced and information was given about his work *Hulviyyat*, which was prepared for publication by us.

Keywords: 19th century classical Turkish literature, Sofuzade Mehmed Tefvik Efendi, *Hulviyyât*.

* Do. Dr., Karabk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karabük/Türkiye, e posta: serifeagari@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8197-9104.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı genellikle 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süregelen bir edebiyat olarak tanımlanmaktadır. Ancak şurası muhakkak ki klasik Türk edebiyatı eski gücünü ve varlığını sürdüremese de hem 19. yüzyılda hem de sonrasında kısmen de olsa yaşamaya devam etmiştir. Nitekim özellikle 20. yüzyılın başlarında, divan niteliğinde verilmiş eserler karşımıza çıkmaktadır. Pek çok şair klasik Türk şiirinin hem nazım şekillerini kullanmaya devam etmiş hem de bu geleneğe ait hayaller ve mazmunlarla şiirlerini yazmışlardır. Muhteva olarak farklı konulara yer verilmekle birlikte, geleneksel çizgideki türlerin bu eserlerde yer aldığı görülmektedir. Hatta yeni diye adlandırılan edebiyatın ve bu edebiyata ait eserlerin dahi eskiyle ilişkisi aşıkardır. Nesirde bu denli olmasa da bilhassa nazımda ortaya konan ve yeni diye adlandırılan şiirlerin köklerinin doğrudan geleneğe ve kadim olana dayandığı apaçık bir hakikattir. Zira hiçbir yenilik geçmişin tecrübelerinden tamamen bağımsız olamaz. Bu bağlamda eski ile yeni arasındaki bu görünmez ama güçlü bağın fark edilmemesi hem eski olana hem de yeni olana haksızlıktır.

19. yüzyılda ortaya çıkan Encümen-i Şuarâ topluluğu klasik Türk şiirinin gelenekten kopmadan yeniliklere kayıtsız kalmayıp değişerek devam etmesi gerektiği fikrini ortaya atmış ve bu konuda ciddi çaba sarfetmiştir. Ancak gerek topluluğun kısa süre içerisinde dağılmak zorunda kalması ve gerekse yüzyılın ikinci yarısında modernleşmenin ve Batılılaşmanın her alanda hız kazanması, geleneksel olanın arka plana atılmasına sebep olmuştur. Ancak burada şu husus göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar Türk edebiyatının modernleşmesi Tanzimat'ın ilanı ile ilişkilendiriliyor ve bu dönem edebiyatçıları Tanzimat edebiyatçıları olarak niteleniyorsa da edebiyat alanındaki yenileşme ve modernleşme çok daha eskiye dayanmaktadır. Daha 18. yüzyılın başlarından itibaren klasik Türk edebiyatı şairleri yenilik arayışı içerisinde olmuşlar ve bu çabalarını zaman içerisinde eserlerine de yansıtmuşlardır. Ancak bu yenileşme ve değişim biraz yavaş gerçekleşmiştir. Nitekim 19. yüzyıla gelindiğinde geleneği sürdürdüğü için eski diye nitelenen pek çok şairin daha sonraki yenilerin öncüleri oldukları muhakkaktır.

Esasında klasik Türk edebiyatı Osman Horata'nın (2009) eserine verdiği isimde olduğu gibi henüz 18. yüzyılda hazan mevsimini yaşamaya başlamıştır.¹ Nicelik olarak artan şair ve eser sayısı nitelik olarak giderek azalmış ve yenileşme çabaları istenilen seviyeye ulaşıp klasik şiirin sağlıklı bir şekilde yaşamasına imkân tanımamıştır. Çünkü klasik edebiyatın dönemin gelişmelerine ayak uyduramaması biraz da değişime karşı çıkanların sayıca üstünlüğünden kaynaklanmıştır. Ancak yine de değişim çabası içerisinde olanlar ile geleneği modernle kaynaştırmaya çalışanlar klasik Türk şiirinin 19. yüzyılda ve hatta daha sonrasında yaşamasına vesile olmuşlardır. Tabii bu arada modern diye nitelenen edebiyat da artık boy göstermeye başlamıştır. Bu yüzden klasik Türk edebiyatının son şairleri ile yeni edebiyatın ilk ediplerinin eserleri mukayese edildiğinde iç ve dış özellikleri bakımından önemli bir fark görülmemektedir. Özellikle nazımda yeni olarak nitelenen şairlerin geleneğin nazım şekillerini, veznini, mazmunlarını ve önemli ölçüde muhtevasını kullanmaya devam ettiği aşıkardır.

Buradan hareketle klasik Türk edebiyatının ne zaman sona erdiğini ve yeni edebiyatın ne zaman başladığını net olarak belirlemek o kadar kolay değildir. Dolayısıyla biri bitip diğeri başlamamıştır. Klasik edebiyat varlığını sürdürmeye çalışırken yeni edebiyatın ilk ürünleri ortaya çıkmaya başlamış ve uzun yıllar birlikte yaşamışlardır. Bu süreçte yeni olan geleneksel olana baskın gelmiş ve zamanla eski yerini yeniye

¹ Bkz. Horata, O. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Akçağ Yayınları.

bırakmıştır. Ancak her yeniliğin köklerinin geleneksel ve kadim olana dayandığı da yadsınmaması gereken bir hakikattir².

Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında yaşamış bir Osmanlı şairi, âlimi ve mütefekkiridir. O, şiirlerinde geleneği sürdürmeye çalışmış ve yazdığı yüzlerce şiirden bir kısmını divanı niteliğinde olan *Hulviyyât* adlı eserinde toplayıp neşretmiştir. Bu çalışmada hem Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin hayatı ve eserlerine hem de *Hulviyyât*'ına yer verilecektir.

1. Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi Kimdir?

Mehmed Tevfik Efendi, 1290/1874 yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda şairin doğum tarihi ile ilgili farklı bilgiler olsa da genel kabul doğum tarihinin 1290/1874 olduğu şeklindedir. Nitekim mezarının kitabesinde de 1874 yazmaktadır.³

Kastamonu'da "Sofuzâdeler" namıyla meşhur bir aileye mensup olan şairin babası Sûfzâde Hâfız Abdullah Sıdkı Efendi medrese tahsili görmüştür. Edebiyat ve tarihe vâkıf olan Abdullah Sıdkı Efendi, Kastamonu'nun tanınmış şahsiyetlerindedir. Kısa bir dönem memuriyet hayatı sürmüş ancak onun dışında daha çok ticaretle uğraşmıştır (İnal, 1970, s. 1893). Kaynaklarda annesiyle ilgili bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Ancak Sofuzâde ile ilgili yapılan son kapsamlı çalışmada annesinin adının Rahime olduğu, kabrinin Gümüşlühoca/Gümüşlüce kabristanında bulunduğu ve mezar taşında "Sûfzâde Tevfik Efendi'nin vâlidesi olup elli yıl tâlim-i Kur'ân ile meşgul olan Hâce Rahime Monla Hanım ruhuna Fâtiha" yazılı olduğu tespit edilmiştir (D. Yılmaz, 2022a, s. 14).

Mehmed Tevfik Efendi'nin ilk eğitimi nerde ve nasıl aldığına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen aile çevresinde aldığı ilk eğitiminin ardından rüştiyeye kaydolmuştur (A. Demircioğlu, 1980, s. 62). Kastamonu Mekteb-i Rüştiye'sini bitirdikten sonra on yıl boyunca dönemin önemli mutasavvıf ve âlimlerinden biri olan Ballıklızâde Ahmet Mâhir Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Bu sırada tedrisi mütad olan ilimleri, tefsir ve hadis başta olmak üzere, Sâdî Şirâzî'nin *Gülîstan*'ını ve Hâfız Şirâzî'nin *Divan*'ını okuyup ikmâl etmiş, Arapça ve Farsça öğrenmiştir (İnal, 1970, s. 1893). Tahsilinin sonunda hocasından icazetnâme almıştır.⁴ Daha sonraki dönemlerde hocası Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi için çeşitli şiirler yazmış, hocasının kendisi için ne kadar kıymetli olduğunu, pek çok şeyi ondan öğrendiğini, yazdığı şiirler ve şairliği üzerinde de önemli bir etkisi olduğunu yine bu şiirlerde dile getirmiştir. Ayrıca Ahmed Mâhir Efendi'nin bir gazelini tahmis etmiştir.⁵

Mehmed Tevfik Efendi medrese tahsili almış hem hadis, fıkıh, kelim gibi zâhirî hem de tasavvuf gibi bâtinî ilimlere vâkıf âlim bir şahsiyettir. Uzun yıllar boyunca çeşitli okullarda tefsir ve hadis dersleri vermiş, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i*

² 19. yüzyıl Türk edebiyatının durumuyla ilgili bkz. Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (A. Uçman, Ed.). Dergâh Yayınları; Özgül, M. K. (2022). *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamette Modern Türk Şiirine Doğru*. Ötügen Neşriyat.

³ Bkz. İnal, İ. M. K. (1970). *Son Asır Türk Şairleri*. (C. 4). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 1893; Tuman, İ. M. N. (2001). *Tuhfe-i Naili: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri* (C.1). (C. Kurnaz & M. Tatçı, Ed.; 1-2). Bizim Büro Yayınları, s. 133; Abdulkadiroğlu, A. (1997a). *Kültürümüzden Esintiler*. Anıl Matbaa ve Ciltevi, s. 354; Aydın, A. (2020). *Kastamonulu Divan Şairleri*. Son Çağ Yayınları, s. 447; Bilal Güzel. Sofu-zâde Mehmed Tevfik Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/2023-TEIS1-4>, [Erişim Tarihi: 12.09.2023].

⁴ Şairin icazetnamesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, D. (2022a). *Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 22-24.

⁵ Söz konusu tahmis *Hulviyyât*'ın 30 ve 31. sayfalarında yer alan ilk tahmistir.

Mânevî'sini okutmuştur. Kastamonu Sanat Mektebi'nde ve İmam Hatip Okulu'nda hem idarecilik hem de öğretmenlik yapmıştır. Bu yüzden Kastamonu'da daha çok "Hoca Tevfik Efendi" olarak anılmış ve tanınmıştır. Ailesine nispet edildiği için "Sofuzâde" lakabı ile de bilinmiştir (Abdulkadiroğlu, 1997a, s. 354). Soyadı Kanunu çıktıktan sonra, Sofuzâde'nin Türkçe ifadesi olan "Sofuoğlu" soyadı başka bir aile tarafından kullanıldığı için "Safuoğlu" soyadını almıştır. Şiirdeki mahlası ise "Tevfik"'tir. Ancak şiir defterleri incelendiğinde zaman zaman "Feyzi" mahlasını kullandığı da görülmektedir.

Çok genç yaşlardan itibaren şiir yazmaya gönül veren Mehmed Tevfik Efendi, Rüştiye Mektebi'ni bitirdikten sonra medrese tahsiline başlamıştır. Bu sırada aynı zamanda şair olan hocası Ahmed Mâhir Efendi'nin yönlendirmesiyle şiir alanındaki kabiliyetini geliştirmiştir. Bu sayede Kastamonu'daki edebî çevrelerce tanınır hale gelmiştir. Nitekim Kastamonu üzerine önemli araştırmalar yapan Nail Tan bir çalışmasında, Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin 20. yüzyılda Kastamonu'da hem halk hem de divan şairlerinden oluşan grubun temsilcisi olduğunu ifade etmiştir (Tan, 2016, s. 159-167). Bu kanaati doğrulayacak bilgilerden birisi Kastamonulu kadın şair Baharzâde Feride Hanım'ı divan tertip etmeye teşvik edenler arasında Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi de bulunmasıdır. Nitekim o, Feride Hanım'ın divanına sadece takriz yazmakla kalmamış aynı zamanda kendi el yazısı ile Feride Hanım'ın vefatına tarih düşürmüştür (Çağlayan, 2006, s. 146). Feride Hanım da "Şuarâ-yı Nev-Resîdegândan Kastamonulu Tevfik Efendinin Gazeline Nazîre" başlığıyla Mehmed Tevfik Efendi'nin bir şiirine nazire yazmıştır (Çağlayan, 2006, s. 118-119).

Kastamonu özellikle Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde güçlü bir matbuat hayatına sahne olmuştur. 1868 yılında kurulan Kastamonu Vilayet Matbaasında 1869 yılından 1944 yılına kadar çok sayıda salname, gazete, dergi ve kitap basılmıştır. İlk basılan gazete ise *Kastamonu Vilâyet Gazetesi*'dir. Daha sonraki dönemlerde zaman zaman başka matbaalarda da basılmak kaydıyla *Koroğlu*, *Serbaz*, *Nazikter*, *Şule*, *İlgaz*, *Zafer ve Açıksöz* gibi gazeteler belli aralıklarla yayın yapmışlardır (Eski, 2012, s. 146-148). Millî Mücadele döneminin önemli yayın organlarından biri olan ve ilk günden itibaren İstanbul'da yayımlanan *Sebîlürreşad* dergisinin Mehmed Âkif'in Millî Mücadele'yi desteklemek üzere Anadolu'ya geçmesiyle 464-466. sayıları da Kastamonu'da yayımlanmıştır (Efe, 2019, s. 252). Mehmed Tevfik Efendi de bu canlı matbuat sahasının baş aktörlerinden birisidir. Çünkü o hem bu dönemin önemli yayın organlarından biri olan *Zafer Gazetesi*'ni çıkartmış hem de İstanbul'da yayımlanan *El-Medâris* ve *Beyânü'l-Hak* dergilerinde yazılar yazmıştır. Hayatı boyunca Kastamonu'da eğitim, kültür, sanat, ticaret ve siyaset başta olmak üzere dinî ve ilmî hayatın hemen her alanında hizmet veren şair, bu doğrultuda sadece matbuat hayatında yer almamış aynı zamanda ticaretle uğraşmış ve müderrislik yapmıştır. Babasının vefatından sonra 1896 yılında, henüz genç denilebilecek bir yaşta ticarete atılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden hemen sonra, Temmuz 1908'de kurulan "Rehber-i Terakki Kastamonu Şirketi" adını taşıyan çok ortaklı bir şirkete dahil olmuştur. Söz konusu şirket, Kastamonu'da kurulan ilk ticari şirket olma özelliğine sahiptir. Mehmed Tevfik Efendi şirketin yönetiminde yer almıştır. Yönetim kurulu üyeleri arasında gayr-i müslimlerin de bulunduğu bu şirketin bir yıllık faaliyeti neticesinde Kastamonu yöresinde yetişen kendir ticareti ile ilgilendiği ancak yeteri kadar kâr elde edemediği için bazı eleştirilere maruz kaldığı kaynaklarda yer almaktadır. İlerleyen dönemde Sofuzâde söz konusu şirketin başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Ancak şirket, I. Dünya Savaşı başta olmak üzere farklı pek çok sebepten dolayı, 1913 yılından sonra ticarî faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır (Eski, 2016, s. 66-74; Eski, 2000, s. 191-204).

II. Meşrutiyet'ten sonra eğitimde gerçekleştirilen ıslahat faaliyetlerinden birisi de İstanbul'daki medreselerin tek çatı altında toplanması olmuştur. "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye" adı verilen, merkez ve taşra teşkilatları bulunan bu medresede okutulmak üzere ortak bir müfredat oluşturulmuştur (Kütükoğlu, 1993, s. 507-508). Mehmed Tevfik Efendi de Kastamonu'da bulunan bu "Darü'l-hilâfe" medresesinde mantık, felsefe, dinler tarihi ve usûl dersleri vermiştir (İnal, 1970, s. 1893).

1904 yılında Mehmed Tevfik Efendi, Sanayi Mektebi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Burada çalışırken öğrencileri için öğüt verici manzûmeler kaleme almıştır. "Mekteb-i Sanayî İdaresinde Memur İken Deruhte Eylediğim İmlâ ve Kitâbet Dersi Münâsebetiyle Talebeye Yazdırılan Nesâyıhdandır" şeklinde başlıklandığı ve *Hulviyyât*'ta yer alan bu şiirinde öğrencilere farklı konularda nasihatte bulunmuştur.⁶ Dört yıl burada görev yaptıktan sonra istifa ederek ayrılmıştır. Sanayi Mektebi Müdürlüğü'nün dışında vilayet umumi meclisi ile muhtelif encümenler ve komisyonların üyeliğini yapmıştır. (İnal, 1970, s. 1893). Millî Mücadele döneminin sona ermesinin ardından hacca gitmiş ve siyasetten tamamen uzaklaşmıştır. Hayatının sonuna doğru bütün resmi vazifelerini bırakmış ve sadece demir ticaretiyle uğraşmıştır.

Ailesinin tek çocuğu olan Mehmed Tevfik Efendi birden fazla evlilik yapmıştır. Bu evliliklerinden Hatice, Naciye, Safiye, Ayşe Seniye, Hacer Şükriye ve Safiye (Oktay) olmak üzere altı kızı dünyaya gelmiştir (D. Yılmaz, 2022a, s. 15).

Mehmed Tevfik Efendi, ailesi ile uzun yıllar Kastamonu merkezdeki Sinan Bey Camii'nin yakınında, bugünkü Şeyh Şâbân-ı Velî Caddesi üzerinde bulunan bir konakta yaşamıştır. Vefat etmeden birkaç yıl önce ticarî faaliyetlerini torunu Ahmet Sait Efendi'ye devretmiş, 19 Nisan 1960 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Kastamonu'da Gümüşlü Hoca/Gümüşlüce Mezarlığı olarak bilinen kabristandadır (D. Yılmaz, 2022a, s. 43-45). Şairin cenazesi namazına katılanlar arasında bulunan Abdulkerim Abdulkadiroğlu, kalabalık bir cemaatle kılınan namazdan sonra dönüşte herkesin anne babasını kaybetmiş kadar üzgün olduğunu nakletmektedir ki bu da onun yaşadığı dönemde ne kadar sevilip sayılan bir kimse olduğunu göstermektedir (Abdulkadiroğlu, 2005b, s. 28).

Mehmed Tevfik Efendi ile ilgili yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğu onu bizzat tanıma imkânı bulmuş olan Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'na aittir. Kendisi de Kastamonulu olan Abdulkadiroğlu, Mehmed Tevfik Efendi'yle ve onun şiirleriyle ilgili pek çok makale ve yazı kaleme almıştır. Bu çalışmalarda yer verdiği şiirlerin neredeyse tamamına yakını o dönemde kendisine emanet edilen şiir defterlerinden derlemiştir. Yaklaşık yirmi makale boyunca onun farklı türlerde ve şekillerde yazmış olduğu şiirlerini tasnif etmiş ve böylece onun ne kadar velûd bir şair olduğunu ortaya koymuştur. Bu makalelerin büyük bir bölümünü *Kültürümüzden Esintiler* adlı eserde toplamıştır (Abdulkadiroğlu, 1997a). Abdulkadiroğlu'nun Mehmed Tevfik Efendi'ye bu kadar kıymet vermesinin arkasında yatan sebeplerden biri, onun şairliğinin Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ziya Paşa seviyesinde olduğunu düşünmesidir (Abdulkadiroğlu, 2005a, s. 117).

Mehmed Tevfik Efendi kendi döneminde hemen her alanda söz sahibi âlim ve şair bir kimsedir. İyi bir eğitim aldığı için Arapçaya ve Farsçaya hakimdir. Hatta bu dillerde yazdığı şiirleri bulunmaktadır. Dinî ilimlere vukûfiyeti de aşikârdır. Kendisini seven kişilerin talebi doğrultusunda Kastamonu'daki küçük mescitlerden biri olan Ovalı Mescidi'nde on altı yıl boyunca Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmiştir. Bu tefsir hatmi bitince, yine bazı zevâtın ricası ile sahih hadis kaynaklarından olan Buhârî-i Şerif tedrisine

⁶ *Hulviyyât*'ın 224 ve 228. sayfalarında yer alan bu iki manzume mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır ve ilki 58, ikincisi 9 beyittir.

başlamış ve altı sene içerisinde dört cildini tamamlamıştır (İnal, 1970, s. 1893). Ayrıca Kastamonu Mevlevî dergâhında dört beş sene boyunca Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini şerh etmiştir.

Mehmed Tevfik Efendi'nin gerek *Hulviyyât* adlı eserinde gerekse kendi el yazısıyla oluşturduğu şiir defterlerinde çok sayıda şiiri bulunmaktadır. Bu yönüyle son devrin dikkate değer şairlerinden biri olduğu söylenebilir. İbnül Emin, kendisi için, "Sofîzâde muhterem Tevfik, erbâb-ı ticâret arasında değil, ashâb-ı mârifet içinde de emsâli mebzûl olmayan ulemâ ve üdebâdandır. Âsâr-ı nazmiyesi iddiâ-yı şâiriyet edenlerin çoğunu meydân-ı sühandâda geri bırakacak mertebede -lafzen ve mânen- düzgündür" demektedir (İnal, 1970, s. 1893). Aşağıdaki gazel onun şairlik kabiliyetini göstermesi açısından güzel bir örnek kabul edilebilir:

"Âdemiz biz ravza-i ma'mûra girmiş çıkmışız
Tûtîyâyız çeşm-i cân-ı hûra girmiş çıkmışız

Gerçi biz 'ankâ-yı 'âlem-âşînâyız bir zamân
Lâne-i zulmet-karîn-i mûra girmiş çıkmışız

Kandehâr-ı ma'rîfet olsa n'ola iklîm-i dil
Biz sevâd-ı kişver-i Lâhora girmiş çıkmışız

Yek-nazarda keşf-i esrâr eylemez her sîneden
Biz hezârân dâde-i mahmûra girmiş çıkmışız

Hayr-sâz-ı 'ayn-ı 'âlemdir midâd-ı kil-i ter
Bedr-i eflâk-i kemâliz nûra girmiş çıkmışız

Öyle mazmûnuz ki şeh-beyt-i ma'âlî teşnedir
Şanmayîñ her misra'-ı meşhûra girmiş çıkmışız

Sûziş-i edvârımız devrâna şevk-i tâm olur
Mevlevîyiz 'aşk-ıla tennûra girmiş çıkmışız

Katresi Tevfik olur bahr-i celâle rû-be-râh
Cûy-bâr-ı hikmetiz deycûra girmiş çıkmışız"

(Sûfîzâde Mehmed Tevfik, 1329, s. 125)

Kastamonu matbuatıyla ilgili kapsamlı bir çalışma hazırlayan Aziz Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir?* adlı eserinde son asırda Kastamonu'da yetişen en güçlü âlim ve şairlerden biri olarak Mehmed Tevfik Efendi'yi göstermektedir. Ona göre güçlü bir şair ve önemli bir mütefekkir olarak Mehmed Tevfik Efendi, keskin zekâsı, zengin edebî ve dinî bilgisi, Arap ve Fars dillerine hakimiyeti ve kuvvetli hitabeti ile olduğu kadar yazdıklarıyla da ün kazanmıştır (A. Demircioğlu, 1980, s. 63).

Mehmed Tevfik Efendi şiire ve şairliğe dair düşüncelerini *Hulviyyât*'ın girişinde kaleme aldığı "İfâde-i Mahsûsa" adlı yazıda dile getirmiştir. Ona göre edebiyat, bir milletin ruhunu besleyen önemli bir kaynak ve yüceliğini gösteren bir alâmetdir. Bu yüzden kendisi sanattan ve edebîlikten uzak olmamakla birlikte şiirin, ilmin ve irfanın gelecek nesillere aktarılmasında bir araç olduğu kanaatine sahiptir. Şair, yine kendi ifadesiyle edebiyatı iki kısma ayırmış bunlardan birisinin "Şark" diğeri ise "Garp" edebiyatı olduğunu belirtmiştir. Ona göre Şark edebiyatı Müslümanlıkla, Garp edebiyatı ise Hristiyanlıkla izah edilebilir. Bu yüzden o Şark edebiyatının Garp edebiyatından

üstün olduğuna inanmaktadır. Öyle ki bu durumu, “Hatta itirâf etmeliyiz ki edebiyât-ı İslâmiyye kadar vâsi’ ve her husûsu câmi’ olarak te’sîs etmiş âlemde hiçbir edebiyat görülmemiştir.” (Sûfîzâde Mehmed Tefvik, 1329, s. 4-5) şeklinde ifade etmektedir.

Mehmed Tefvik Efendi poetik görüşlerine *Hulviyyât*’taki şiirlerinde de yer vermiştir. Bilhassa kasidelerinin fahriye bölümlerinde kendi şairliğini övmüş ve kendisini fesâhat ve belâgatta mâhir bir şair olarak görmüştür. Şair kasidelerinden birinin fahriye bölümünde;

“Ben şâ’ir-i sihr-âver-i ‘asrım ki dem-â-dem
Tertîb-i ma’ânîde ider tab’ıma yârı

Rûhu’l-kudüsüñ zemzeme-i feyz ü fütûhu
Sırr-ı ezeliñ cilve-i mevâc-ı bahârı

Mîzâb-ı ma’ârif kesilür hâme elimde
Eylersem eger bârika-i fikreti cârî” (Sûfîzâde Mehmed Tefvik, 1329, s. 69)

diyerek kendisini zamanının sihirli sözler söyleyen şairi olarak nitelemiştir.

Mehmed Tefvik Efendi, sadece aruzla klasik şiirin nazım şekillerinde eserler vermemiş, aynı zamanda hece ölçüsünü kullanarak halk şiirinin farklı nazım şekillerinde de ürünler vermiştir. Hece vezni ile yazdığı bu şiirleri defterlerinde görmek mümkündür. Bunların genellikle hecenin 3+4, 4+3 ve duraksız 7’li; 4+4 ve duraksız 8’li; 5+5 10’lu; 6+5 11’li ölçülerinin kullanıldığı koşma nazım biçiminde şiirler olduğu dikkat çekmektedir. Abdulkerim Abdulkadiroğlu’nun Sofuzâde’nin koşmaları ile ilgili makalesinde koşmalarının sayısı on beş olarak belirtilmiştir⁷ fakat daha sonra yapılan çalışmalarda şairin daha fazla sayıda koşmasının bulunduğu, özellikle Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9962/2 şeklinde kayıtlı olan şairin Dördüncü Defterinde koşmaların fazlalığının dikkat çektiği ortaya konulmuştur (D. Yılmaz, 2022a, s. 127).

2. Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi’nin Eserleri

Mehmed Tefvik Efendi kendi el yazısıyla oluşturduğu şiir defterleri başta olmak üzere pek çok esere sahiptir. Bu eserler şunlardır:

- Şiir Defterleri

Sofuzâde Mehmed Tefvik Efendi’nin *Hulviyyât*’ının dışında yazdığı şiirlerin bulunduğu dokuz ciltten oluşan defterlerdir. Şair bu defterleri kendisi kaleme almış ancak derleyip neşretmemiştir. Şairin kendi yazısı ile *Hulviyyât*’ı yazdıktan sonra 1943 yılına kadar geçen sürede yazdığı şiirlerden oluşan dokuz cilt defterdir.

Mehmed Tefvik Efendi’nin bu defterleri vefatından sonra torunu Raşan Hanım tarafından toplanmış ve Ziya Demircioğlu’na teslim edilmiştir. Ziya Demircioğlu’nun ifadesine göre Mehmed Tefvik Efendi bu defterleri kendisine yayınlaması için vermiştir. Söz konusu defterler daha sonra Abdulkerim Abdulkadiroğlu’na intikal etmiş, o da defterlerin kendisinde bulunduğu süre içerisinde bu şiirleri incelemiş ve onlarla ilgili makale ve tebliğ başta olmak üzere pek çok yayın yapmıştır⁸. Hatta bu şiirlerin tamamını

⁷ Abdulkadiroğlu, A. (1993). Sofuzâde M. Tefvik Efendi’nin Bilinmeyen On Beş Koşması. *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX(1-2), 1-13.

⁸ Söz konusu yayınlar şu şekildedir:

- Abdulkadiroğlu, A. (1992). Kemâli Baba ve Sofuzade’nin Onun Bir Mısra’ını Terbî’i. *Millî Folklor*, 14, 14-15.

bir divan olarak yayınlamaya niyet etmiş ancak ömrü vefa etmemiştir. Bu şiir defterleri daha sonra Mehmed Sadık Erdağı tarafından 2009 yılında Milli Kütüphaneye teslim edilmiştir. Ancak Milli Kütüphanede Mehmed Tevfik Efendi adına, 06 Mil Yz A 9962/1-11 numarada kayıtlı olan defter sayısı kaynaklarda geçtiği gibi dokuz adet değil on bir adettir. Sofuzâde tarafından ya da muhtemelen daha sonra Ziya Demircioğlu tarafından, üzerlerine kırmızı kalemle numaralar yazılarak defterler sıralanmış ancak buna rağmen Milli Kütüphane kayıtları arasına alınırken farklı bir sıralama takip edilmiştir. Defterler ve demirbaş numaraları şu şekildedir:

1. Defter	06 Mil Yz A 9962/10
2. Defter	06 Mil Yz A 9962/4
3. Defter	06 Mil Yz A 9962/4
4. Defter	06 Mil Yz A 9962/2
5. Defter	06 Mil Yz A 9962/1
6. Defter	06 Mil Yz A 9962/5
7. Defter	06 Mil Yz A 9962/7
8. Defter	06 Mil Yz A 9962/9
9. Defter	06 Mil Yz A 9962/8

Bunların dışında kalan diğer üç defter ise şunlardır:

- Abdulkadiroğlu, A. (1993). Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen On Beş Koşması. *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX(1-2), 1-13.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997n). Sofuzâde'nin On İki Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 42-54). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997m). Sofuzâde'nin İstanbul İçin Bir Müsebba'ı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 62-69). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997j). Sofuzâde'nin Bilinmeyen Sel ve Zelzele Manzumeleri. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 70-78). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997l). Sofuzâde'nin Biri Münâcât Diğeri Medhiye Hz. Ali ve Hz. Hüseyin İçin Yazdığı Bilinmeyen İki Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 79-84). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997k). Sofuzâde'nin Bilinmeyen Üç İyd-ı Adhâ Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 85-95). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997c). Milli Konular ve Sofuzâde'nin Bilinmeyen İki Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 96-105). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997b). Mensur Şiir ve Sofuzâde'den Bir Örnek. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 106-108). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997o). Ziya Paşa'nın Külliyyâtı'nda Sofuzâde'nin Der-Kenâr Notları. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 336-353). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997e). Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi ve On Üç Naziresi-Yirmi İki Na'tı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 354-379). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997d). Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen On Muhammesi ve Altı Tahmisi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 380-388). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997f). Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Dokuz Müseddesi ve Bir Tesdîsi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 389-397). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997g). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyyesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 398-404). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997i). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Biri Farsça Bilinmeyen On Altı Kıt'ası ve Nazmı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 405-409). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997h). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Sekiz Şarkısı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 410-415). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdülkerim Abdulkadiroğlu. "Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Hasbihal Şiirleri", Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı, Ankara 2004, s. 81-93.
- Abdülkerim Abdulkadiroğlu. "Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Ankara'da Yazdığı Şiirleri ile Bayramilik'in Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler", *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, (18-19 Aralık 2003), Ankara 2004, s. 83-106.
- Abdülkerim Abdulkadiroğlu. "Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri". *Osmanlı Araştırmaları* 26 / 26 (Aralık 2005): 23-37 .

06 Mil Yz A 9962/3

06 Mil Yz A 9962/6

06 Mil Yz A 9962/11⁹

Şairin defterlerinde yer alan şiirleri bir araya getirilip yayımlandığında hacimli bir divan halini alacağı muhakkaktır. Böyle velûd bir şairin divanının yayınlanması klasik Türk şiirinin son dönemine ışık tutacaktır. Ayrıca bu çalışma Cumhuriyet'ten sonra dahi bu geleneğin devam ettiğini göstermesi açısından son derece önemlidir¹⁰.

- Rubâiyyât-ı Mevlânâ

Sofuzâde'nin Hz. Mevlânâ'nın rubâileri arasından seçtiği yüz bir rubâinin şerh ve izahından oluşan eseridir. Eser yaklaşık dört yüz sayfadan müteşekkildir.

Rubâiyyât-ı Mevlânâ'nın kaynaklarda varlığından bahsedilmekte ancak söz konusu eser kütüphane kayıtları arasında bulunmamaktadır. Aziz Demircioğlu eserin sayfa sayısını üç yüz olarak belirtirken İbnül Emin ise dört yüz sayfa olduğunu ifade etmektedir (A. Demircioğlu, 1980, s. 63; İnal, 1970, s. 1893). Dilek Yılmaz, *Rubâiyyât-ı Mevlânâ*'nın bir bölümünün Mustafa Gezici özel koleksiyonunun içerisinde bulunduğunu bildirmektedir. Buna göre eser, el yazısı ile yazılmıştır ve eserin baş tarafı eksiktir. Çizgisiz bir defterin 384-397. sayfaları arasında bulunmaktadır. İçinde 99, 100 ve 101 şeklinde numaralandırılmış rubâi şerhleri yer almaktadır. Rubâilerin önce Farsçaları verilmiş sonra mensur olarak Türkçeye tercüme edilmiş ardından da konuya uygun âyet, hadis ve tasavvufî ıstılahlarla desteklenerek şerh edilmiştir. Zaman zaman başka şairlerin şiirlerinden alınan beyitlere de yer verilmiştir (D. Yılmaz, 2022a, s. 61-62).

- Sırru'l-Velâye

Şairin tasavvufî ilgili eseridir. Eserde vahdet-i vücûda dair konular ele alınmıştır (İnal, 1970, s. 1893). Kaynaklarda adı geçen *Sırru'l-Velâye* kütüphane kayıtları arasında bulunmamaktadır. Ancak *Hulviyyât*'ın arka kapağında şairin bu eserine diğer eserlerinin arasında yer verildiği için *Hulviyyât*'ın neşredilmesinden önce kaleme alındığı söylenebilir.

- Mi'yârü's-Şemîm fî Ahlâki'l Ümem

Mehmed Tevfik Efendi'nin ahlâkla ilgili eseridir (İnal, 1970, s. 1893). Eserle ilgili bilgi bulunmamaktadır. *Mi'yârü's-Şemîm fî Ahlâki'l Ümem*, tıpkı *Sırru'l-Velâye* gibi *Hulviyyât*'ın arka kapağında şairin eserleri arasında zikredilmekte ve basım aşamasında olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden bu tarihten önce kaleme alındığı ancak henüz basılmadığı söylenebilir.

- Zafer Gazetesi

Mehmed Tevfik Efendi'nin *Zafer Gazetesi*'nde yayınlanan çok sayıda siyasî, ilmî ve fikrî yazıları ile şiirleri bulunmaktadır. O, 27 Aralık 1911 tarihinde genel itibarıyla *Zafer* adıyla bilinen "Men sabera zafera-Sabreden zafer erer" (من صبرظفر) ser-levhası ile yayınlanan gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve ser-muharriri de kendisidir. Gazete dört sayfadan oluşmaktadır ve her sayfada dörder sütun bulunmaktadır.

⁹ Defterlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (D. Yılmaz, 2022a, s. 53-61).

¹⁰ Söz konusu çalışma tarafımızdan yürütülmekte olup en kısa zamanda yayınlanması planlanmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kastamonu'da matbuat oldukça güçlüdür. *Zafer Gazetesi* de Kastamonu'nun bu güçlü siyasî ve kültürel hayatı içerisinde ciddi bir yere sahip olmuştur. Hürriyet ve İhtilaf Fırkasının o dönem milletvekili adayı olan Mehmed Tevfik Efendi'nin çıkardığı bu gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti politikalarına muhalefet edeceği düşüncesiyle derginin Kastamonu Vilayet Matbaası'nda basımına izin verilmemiştir¹¹. Söz konusu seçim sürecinde çıkan bazı olaylar sebep gösterilerek tutuklanan Mehmed Tevfik Efendi, İnebolu üzerinden gemiyle İstanbul'a gönderilmiş, daha sonra araya giren kimseler sayesinde kefaletle tahliye edilmiştir (M. Z. Demircioğlu, 1968, s. 90-99).

Yaşanan bu üzücü olaylardan sonra *Zafer Gazetesi*'nin yayınlanmasına ara verilmiş, 12. sayıdan sonra haftada bir olarak düzenli yayınlanamamış ancak yayın hayatına aralıklarla devam edebilmiştir. Daha sonra Kastamonu'nun Millî Mücadele ile birleşmesiyle beraber yayın hayatına son vermiştir.

Zafer Gazetesi sadece siyasî haberlerin ve olayların yayınlandığı bir gazete olmaktan ziyade Mehmed Tevfik Efendi'nin edebî yönünü ve bu konudaki hassasiyetini de gösteren bir yayın aracı olmuştur. Dört sayfalık gazetenin neredeyse bir sayfası "Edebiyat" başlığı altında yayınlanmıştır. Bu bölümde, bazen Mehmed Tevfik Efendi'nin kendi şiirleri bazen de başka şairlerin şiirleri neşredilmiştir. Ayrıca bu şiirlerin genellikle gazetede çıkan haberlerin gündemine uygun olarak seçildiği söylenebilir.

- *El-Medâris ve Beyânü'l-Hak Dergilerindeki Yazıları*

Mehmed Tevfik Efendi, sadece Kastamonu'daki basın yayın faaliyetlerini yürütmekle kalmamış aynı zamanda ülke çapında hizmet veren dergilerden ikisi olan *El-Medâris* ve *Beyânü'l-Hak*'ta da yazılar yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları içinde bulunulan dönemin dinî ve siyasî tartışmalarıyla ilgili yazılarken diğer bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinin tefsirine dairdir.

***El-Medâris* Yazıları:** *El-Medâris* dergisi Şehsuvarzâde Mehmed Behçet'in hem imtiyaz sahibi hem de başyazar olduğu bir yayın organıdır. 1913'te yayın hayatına başladıktan sonra sadece 19 sayı yayınlanmış olan bu dergi kendisini dinî, ilmî, edebî, içtimâî ve felsefî bir mecmua olarak tanımlamaktadır. II. Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden biri olan *El-Medâris* İslamcı çizgide bir dergi olmasına rağmen farklı ideolojilere sahip şair ve yazarların metinlerine yer vermesi açısından dikkate şayandır. Ayrıca dergide o dönemin şartlarına uygun olarak hem "eski" diye nitelenen eserler hem de yüzünü Batı'ya dönmüş ve "yeni" olarak nitelenen eserler bulunmaktadır (Özen, 2016, s. 173-174).

Söz konusu derginin yazarları arasında Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin Mehmed Akif (Ersoy) gibi o dönemin önemli simaları bulunmaktadır. Mehmed Tevfik Efendi'nin yazıları *El-Medâris*'in sekiz farklı sayısında neşredilmiştir. Nitekim kendisi, derginin 5. sayısının kapağında "Kastamonu husûsi habercimiz" şeklinde takdim edilmiştir. Aşağıdaki tabloda Sofuzâde'nin *El-Medâris*'te yayınlanan yazılarının başlıkları verilmiş ve hangi sayıda hangi sayfa aralıklarında oldukları gösterilmiştir:

Dergi	Sayı/Sayfa	Başlık
El-Medâris	4. Sayı/56-57	Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur?
	5. Sayı/72-73	Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur?
	8. Sayı/125-127	İctihadçılarda Hüsn-i Niyet Arayanlara

¹¹ Serhat Yılmaz'ın, *Kastamonu'da Bir Gazete: Zafer (1911-1919)* başlıklı makalesine bkz.: <https://www.kastamonur.com/kastamonuda-bir-gazete-zafer-1911-1919> [Erişim Tarihi: 05.04.2023]

	13. Sayı/201-203	İslâh-ı Medâris Hakkında Nasıl Düşünmek Lazım
	15. Sayı/231-234	Sözün Doğrusu
	16. Sayı/244-247	Ramazân-ı Şerîfden Sonra
	17. Sayı/260-265	Mugâlatada Taharrî-i Hakikat
	18. Sayı/284-287	Mâba'd

Bu yazıların genellikle o dönemin önemli simalarından olan ancak pozitivist oluşuyla tanınan Abdullah Cevdet'in İctihâd dergisinde çıkan yazılarına yönelik eleştiriler olduğu söylenebilir¹².

Beyânü'l-Hak Yazıları: *Beyânü'l-Hak*, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 5 Ekim 1908 tarihinde yayım hayatına başlayan ve 4 Kasım 1912'ye kadar, belli aralıklarla yayınlanan, toplam 182 sayıdan oluşan "dinî, edebî, siyasî, fennî" bir dergidir. Dergi genellikle pazartesi günleri yayınlanmıştır.

Beyânü'l-Hak'ın yazar kadrosu arasında umumiyetle din adamları, müderrisler ve medrese talebeleri bulunmaktadır. Dergide Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin yanı sıra Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasûhi Bilmen, Tâhirü'l-Mevlevî, Bursalı Mehmed Tahir gibi önemli isimlerin yazıları da yayınlanmıştır. Derginin ön yüzünde yer alan "Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye'nin nâşir-i efkârıdır" ibaresiyle derginin söz konusu cemiyetin yayın organı olduğu belirtilmiştir. Tüm sayılarda ikinci sayfadaki başlığın altında "Ve mâ aleynâ ille'l-belâgu'l-mübîn" ayeti yazmaktadır. Yâsin Sûresi'nin 16. âyeti olan bu ifade "Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir" anlamına gelmektedir. Buradan hareketle derginin İslam dininin tebliği amacı taşıdığı ileri sürülebilir.

Mehmed Tevfik Efendi *Beyânü'l-Hak* dergisinde yayınlanan yazılarında genellikle Kur'ân ayetlerinden bazılarını tefsir etmiştir. Sofuzâde'nin bu derginin 164. ile 182. sayıları arasında neşredilen yazılarının başlıkları, cilt sayısı ve sayfa numaraları şu şekildedir:

Dergi	Cilt/Sayı/Sayfa Numarası	Başlık
Beyânü'l-Hak	C. 7/S. 164/s. 2891-2893	Nusret ve Ma'rûf ile Emir
	C.7/S. 166/s. 2922-2924	Muhâkeme mi, Muhâceme mi?
	C.7/S. 169/s. 2970-2971	[Başlıksız] ¹³
	C.7/S. 170/s. 2989-2990	Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi's-selâmda Felsefe-i Siyâsiyye
	C.7/S. 171/s. 3002-3003	Nazar-ı Şer'ide İnkılâb Esbâbı
	C.7/S. 171/s. 3007-3008.	Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi's-selâmda Felsefe-i Siyâsiyye
	C.7/S. 172/s. 3018-3020	[Başlıksız] ¹⁴
	C 7/S. 172/s. 3025-3026.	Sûre-i Yûsuf'daki Siyâset-3
	C.7/S. 172/s. 3030	Tahmîs-i Na't-ı Şerîf-i Nâbi Aleyhi'r-rahme
	C. 7/S. 173/s. 3034-3035	Hidâyet Merkez Kuvvette mi, Havza-i Ekseriyette mi?
	C. 7/S. 173/s. 3038	Sûre-i Yûsuf'daki Siyâset-4
	C.7/S. 174/s. 3050-3052	[Başlıksız] ¹⁵
	C. 7/S. 174/s. 3056-3057	Sûre-i Yûsuf'daki Siyâset-5
	C.7/S. 176/s. 3082-3083	[Başlıksız] ¹⁶

¹² Dergideki yazıların tamamına erişim için bkz. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/33/el-medaris> [Erişim Tarihi: 06.09.2023].

¹³ Kasas Sûresi 43. ayetin tefsiridir.

¹⁴ İbrahim Sûresi 19. ayetin tefsiridir.

¹⁵ Bakara Sûresi 185. ayetin tefsiridir.

¹⁶ Nahl Sûresi 9. ayetin tefsiridir.

C. 7/S. 176/s. 3083-3084	Sûre-i Yûsuf' da Felsefe-i Siyâsiyyeden- Mâba'd 6
C. 7/S. 177/s. 3098-3100	[Başlıksız] ¹⁷
C. 7/S. 178/s. 3119-3121.	Sûre-i Yûsuf' da Felsefe-i Siyâsiyyeden- Mâba'd 7
C. 7/S. 179/s. 3133-3135	[Başlıksız] ¹⁸
C. 7/S. 181/s. 3166-3168	[Başlıksız] ¹⁹
C. 7/S. 182/s. 3181-3182	Sûre-i Celîle-i Yûsuf- Mâbad 8

Mehmed Tefvîk Efendi'nin *Beyânü'l-Hak* dergisinde yer alan yazılarının bazıları başlıksızdır. Bu yazılar Besmele ile başlamakta ve söz konusu yazılarda bazı ayetlerin tefsirlerine yer verilmektedir. Yazılarda tefsiri yapılan ayetler dipnotta belirtilmiştir²⁰.

3. Hulviyyât

Hulviyyât, Mehmed Tefvîk Efendi'nin şiirlerinin bir kısmının bir araya getirilerek divan şeklinde tertip edilen eseridir. Ancak eser klasik manada mürettep bir divan sayılamaz. Abdulkarim Abdulkadiroğlu *Hulviyyât* için bir makalesinde “şiir mecmuası” ifadesini kullanmıştır (Abdulkadiroğlu, 1997o, s. 341) ancak söz konusu eser mürettep bir divan değilse bile bir şiir mecmuası da kabul edilemez. H 1329/M 1911 yılında Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda basılan ve 240 sayfadan müteşekkil *Hulviyyât*, 140×210 mm boyutlarındadır. Eserin kapağında *Hulviyyât* adının altında şu beyit yer almaktadır:

“Edebiyyât mugaddî-i rûh-ı millettir
Edebiyyât milletiñ nişâne-i te'âlîsidir”

Kapakta bunların dışında eserin muharririnin yani Sofuzâde Mehmed Tefvîk Efendi'nin ismi, basıldığı matbaa, basım tarihi ve Mehmed Tefvîk Efendi'nin mührü bulunmaktadır. Ayrıca kapağın sağ kenarına “İhtâr: âhîrinde olan hatâ sevâb cedvelinden kitâbı tashih idüp mutâla'a idilmesi ricâ olunur” şeklinde bir uyarı bulunmaktadır. Eserin arka kapağında ise “Muharririñ Âsâr-ı Sâ'iresi” adı altında şairin diğer eserlerinin isimleri sıralanmıştır. Bunlar *Sırru'l-Velâye* ve *Mi'yârü's-Şemîm fî Ahlâki'l-Ümem* adlı eserlerdir. Ayrıca *Mi'yârü's-Şemîm fî Ahlâki'l-Ümem*'in basım aşamasında olduğu belirtilmiştir. En sonda ise “Mahall-i Fûrûhtı” yani eserin satıldığı yerlerin -ki bunlar Akdoğanlızâde Mehmed Ali, Bıçakçızâde Hacı Halîl ve Çerçi İbrâhîm Efendi'lerin dükkanları- bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca fiyatı da belirtilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında ilk dönemlerde çok yaygın olmasa da divanlara isim verilmesi uygulaması bulunmaktadır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde hemen hemen her şairin divanının bir ismi olduğu görülmektedir. Bazen şairin kendisi bazen de onun şiirlerini derleyip mürettep bir divan haline getiren kimse tarafından verilen bu isimler kimi zaman eserin muhtevasına göre, kimi zaman şairin ismine göre kimi zaman da divanın içindeki şiirlerin yazıldığı döneme göre seçilmiştir.²¹ Mehmed Tefvîk Efendi de divanı niteliğinde olan eserine *Hulviyyât* adını vermiştir ve bunun gerekçesini “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde şu şekilde ifade etmiştir:

“Baña karşı me'âyib-i mestûr olan işbu eser-i nâcîz manzûr-ı erbâb-ı kemâl olduğunda karîn-i lutf u tesâmüh olmak ve şî'r olması dolayısıyla zâ'ika-i bahş-ı kulûb olacağını müte'emmil ve eş'ârîñ bir zevk-i ma'nevîyi hâ'iz bulunduğuna kâni' bulunmak

¹⁷ Mülk Sûresi 1. ayetin tefsiridir.

¹⁸ Kehf Sûresi 103. ve 104. ayetlerinin tefsiridir.

¹⁹ Saf Sûresi 10. ayetin tefsiridir.

²⁰ *Beyânü'l-hak Dergisi* ve içeriği ile ilgili olarak bkz. Kavak, N. (2021). *Beyânü'l-Hak (İnceleme, Tahlili, Fihrist, Seçme Yazılar)* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.

²¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Aydın, A. (2014). “Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme”. *EKEV Akademi Dergisi*, S. 59, s.45-60.

cihetleri isminiñ **Hulviyyât** olması için nezd-i ‘âciziyyede esbâb-ı kâfiyye görülmüştür.” (Sûfîzâde Mehmed Tevfik, 1329, s. 6)

Hulviyyât, işte bu “İfâde-i Mahsûsa” başlığı altındaki mensur bir dibâce ile başlamaktadır. Şair bu bölümde poetikasını ortaya koymuş²²; okuyucu ile edebiyata, şiire ve şairliğe dair düşüncelerini paylaşmıştır. Bundan sonra eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümü, “Zübde-i Esrâr-ı Hudâ-yı ‘Alîm, Bi’smillâhî’r-rahmânî’r-rahîm, Nevha-i Niyâzmendâne” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ağırlıklı olarak dinî türdeki şiirler yer almaktadır. Özellikle tevhid, münâcât, na’t türlerindeki farklı nazım şekillerinde yazılmış şiirler bu bölümde bulunmaktadır. Bu şiirlerin bazıları kendisine aitken bir kısmı da başka şairlerin şiirlerine nazire ya da tahmis yoluyla yazılmıştır.

Hulviyyât’ta toplam beş tevhid manzumesi bulunmaktadır. Eserin ilk bölümünün başında yer alan bu manzumeler gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Eserde tevhidin dışında on üç tane na’t bulunmaktadır. Na’tlerin iki tanesi kaside nazım şekliyle yazılmıştır ki bunlardan altmış beyitten oluşan manzume Nef’î’nin kasidesine nazire olarak kaleme alınmıştır. Yine söz konusu na’tlerin bir tanesi muhammes nazım şekliyle yazılmıştır; bir tanesi ise İtrî’nin na’tinin mutarraf tahmisidir. Geriye kalan dokuz na’t gazel nazım şekliyle kaleme alınmıştır ki bunlardan biri *Hulviyyât*’ın ikinci bölümünde, “Gazeliyyât” başlığı altında yer almaktadır. Bunların dışında Hz. Peygamber’in doğumunu konu edindiği müseddes bir mevlid, gazel nazım şekliyle yazılmış bir mi’râciyye yine bu bölümde yer almaktadır.

Bu bölümde ayrıca Dört Halife için yazılmış altmış beyitlik bir kaside ve Fecr Sûresi’nin 2. ayeti olan “Ve’l-fecr veleyâlin aşr” ayetinin tefsirine dair yazılmış kaside nazım şeklindeki muharremiyye bulunmaktadır. Söz konusu muharremiyye kasidesinin içerisinde Hz. Hüseyin için yazılmış bir de müselles mersiye bulunmaktadır. Bunların ardından yine Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan için yazdığı müseddes nazım şeklindeki iki mersiye ile Şeyh Abdullah Efendî’nin vefatı üzerine kaleme aldığı terkib-i bend şeklindeki bir mersiye yer almaktadır.

Şairin terkib-i bend nazım şekliyle kaleme aldığı dinî tasavvufî mahiyetteki Sâkinâme’si de yine bu bölümdedir. Yedi bendden meydana gelen eserin her bendi yedi beyitten oluşmaktadır. Şair, meşhur sakînâme yazarlarından Aynî’nin Sâkinâme’sinin Farsça olan ilk beytini -ki oradakinden kısmen farklı olarak- eserinin baş kısmında alıntılanmış ve bu durumu manzumenin başlığında “Sultân-ı şu’arâ-yı Rûm ‘Aynî merhûmuñ Sâkî-nâme-i ‘adîmü’n-nazîriniñ evveli olan beyt-i latîfi sâkî-nâme-i ‘âcîzâneme ‘unvân-ı fâtiha-i şevki tam olmak üzere intihâb u iktibâs eyledim” (Sûfîzâde Mehmed Tevfik, 1329, s. 31) şeklinde ifade etmiştir.

Ayrıca bu bölümde Hacı Bayrâm-ı Velî’nin vasıflarını sıralayarak onu övdüğü iki muhammesi ve Abdülkâdir Geylânî’den istimdâd dilediği on beş beyitlik bir gazeli bulunmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerine karşı duyduğu muhabbeti ve hürmeti ifade ettiği mütekerrir muhammesi ile Bayrâmî Şeyhi Abdullah Efendî’nin bir gazeline yaptığı tahmisi de bu bölümdedir. Bunlardan başka Nâzım Paşa, Ali Rıza Paşa ve Ahmed Mâhir Efendi için yazılmış kasideleriyle birlikte Şeyh Şâbân-ı Velî Dergâhının yeniden tamiri²³ ve yine Ali Rıza Paşa ile Nâzım Paşa için düşürdüğü tarih manzumeleri yer almaktadır.

²² Konuyla ilgili yapılmış bir çalışma için bkz. Yılmaz, D. (2022b). “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendî’nin Hulviyyât Adlı Divanının Dibâcesinde Şiire Dair Görüşleri”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* [Journal of Düzce University Faculty of Theology, 6(2), 227-238.

²³ Söz konusu manzume bugün Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi içerisinde yer alan camiin avlu kapısı üzerindeki kitabede yazılıdır. Şairin Şeyh Şâbâ-ı Velî’ye dair yazdıkları için bkz. Uzun Ş. (2014). “Sofuzâde Mehmed

Hulviyyât'ın ikinci bölümü, "Gazeliyyât" başlığını taşımaktadır ancak söz konusu bölümde yer alan şiirlerin tamamı gazel nazım şeklinde değildir. İki Farsça gazelle beraber bir müstezad, üç mesnevi, iki şarkı, üç murabba', beş muhammes, sekiz tahmis, iki müseddes ile çok sayıda nazm, kıt'a ve matla' bulunmaktadır. Şair, Sultan III. Murad başta olmak üzere, Fuzûlî, Bâkî, Nâbî, Keçecizâde İzzet Molla ve Nazif Efendi'nin gazellerini tahmis etmiştir. Ayrıca Hâfız-ı Şirâzî'nin "nedâred" redifli gazelini aynen tercüme etmiş, "henüz" redifli gazeline de nazire yazmıştır. Son kısımlarda ise şairin Kastamonu Sanat Mektebi'nde idareci olduğu dönemde verdiği imlâ ve kitabet derslerinde öğrencilerine yazdırdığı manzum metinler yer almaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış bu metinler didaktik mahiyettedir. Bölümün en son şiiri müseddes nazım şekliyle yazılmıştır ve söz konusu şiir, yapılan tayinlerle ilgili olup hiciv türünde kaleme alınmıştır.

Hulviyyât'ın üçüncü bölümü ise "Tevârîh" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, şairin farklı olaylar için düşürdüğü tarih manzumeleri bulunmaktadır. Şairin çevresindeki kimselerin ya da o dönemde devletin çeşitli kademelerinde görev yapan devlet adamlarının çocuklarının doğumu, ev yaptırmaları, bir binayı tamir ettirmeleri ya da bir göreve tayin edilmeleri üzerine düşürülmüş tarihleri ihtiva eden ve genellikle gazel ve kıt'a nazım şekliyle yazılan şiirlerin başlıkları şu şekildedir:

- 'Alî Rızâ Paşa Merhûmuñ Dâmâdı Ümerâ-yı 'Askeriyyeden Tecellî Beyiñ Mahdûmları Muhyiddîn Beyiñ Vilâdeti Târîhidir.
- Mîr-alay Cemîl Beyiñ Dâmâdı İsmâ'ıl Hakkı Efendiniñ Kerîmesi Fâhire Hanımıñ Vilâdeti Târîhidir.
- Bitlîs Tahrîrât Müdiri Fâzıl-ı Sühan-verân-ı 'Asrdan Reşîd Efendiniñ Mahdûmı Sabâhaddîn Beyiñ Vilâdeti Târîhidir.
- Mahkeme-i Bidâyet Baş Kâtibi Reşâd Efendi Birâderimiziñ Mahdûmı 'Âdil Efendiniñ Vilâdeti Târîhidir.
- Şemsî-zâde Reşâdetlü Şeyh Ziyâeddîn Efendiniñ Kal'a Hamâmını Tecdîden Ta'mîr Buyurduklarında Yazılan Târîhidir.
- Hâkim-i Esbak Es'ad Efendiniñ İnşâ Eylediği Hâneniñ Târîhidir.
- Ehass-ı İhvânımızdan Altağazâde Hâcî Ahmed Efendiniñ Binâ Eylediği Hâneniñ Târîhidir.
- Mîr-alay-ı Esbak Cemîl Beyiñ Der-sa'âdet-i Hâssa Dâ'iresine Tahvîlinde Yazılmışdır.
- Kerîme-i Muhretemeleriniñ Vilâdeti Târîhini Muhtevî Şeyh Ziyâeddîn Efendiye Yazılan Mektûb-ı Manzûm Sûretidir.
- Târîh
- Bu Divân-ı Vazî'u'l-'unvânıñ Hitâm-ı Tab'ında Hâtîme-i Ümmîd ü Recâ Olmak Emeliyle İmlâ İdilene Târîhidir.

Mehmed Tevfik Efendi bu tarihlerin sonuncusunda eserini tamamlanmasına tarih düşürmüştür. Gazel nazım şekliyle kaleme aldığı bu şiirinde Allah Teâlâ'ya medih ve senâda bulunmuş, kendisinin şairlik iddiasından uzak olduğunu belirtip hata ve noksanının hoş görülmesini dilemiştir.

Hulviyyât'ın tamamı ele alındığında beyitlerle kurulu nazım şekillerinden iki yüz dört gazel, on dokuz matla', on bir nazm, sekiz kaside, beş kıt'a, üç mesnevi, bir müstezâd ve bendlerle kurulu nazım şekillerinden on bir tahmis, dokuz muhammes, beş müseddes, dört murabba', iki terkîb-i bend, iki şarkı, bir müselles yer almaktadır. Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi söz konusu eserde yer alan bu şiirlerde toplam sekiz ayrı bahirden on yedi farklı aruz kalıbı kullanmıştır. Bunlar içerisinde en çok tercih ettiği kalıp, Klasik Türk şiirinin en çok kullanılan kalıplarından biri olan Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıdır ki yaklaşık eserdeki şiirlerin üçte biri bu ölçüde yazılmıştır. Ayrıca şairin şiirlerinin bir kısmında mahlas kullanmadığı dikkat çekmektedir.

Hulviyyât tertip hususiyetleri açısından değerlendirildiğinde mürettep bir divan değildir. Daha doğrusu tertibi klasik divan tertibinden farklıdır. Nitekim şair bu eserin tertibinde kendince bir yol takip etmiş, şiirleri nazım şekillerinden ziyade türlerine göre ayırmıştır. Özellikle ilk bölüme dinî türleri almış, ikinci bölümde klasik gazeller, tahmisler ve nazirelere; üçüncü ve son bölümde ise tarihlere yer vermiştir. Ancak bu bölümler arası muhteva ayrımı da net değildir. Örneğin her ne kadar dinî türler birinci bölümde yer alsada ikinci bölümde gazel nazım şekliyle yazılmış na't örneği görülmektedir. Netice itibarıyla Mehmed Tevfik Efendi'nin *Hulviyyât* adını verdiği eserinde farklı nazım şekillerinde kaleme aldığı toplam 285 şiiri bulunmaktadır. Eserin yapısı ile ilgili fikir vermesi açısından hazırlanan tablo aşağıdadır:

Bölüm	Başlık	Nazım Şekli	Nazım Türü	Beyit/bend sayısı	Açıklama
Nevha-i Niyâzmendâne	-	Gazel	Tevhid	7	Mahlas var
	-	Gazel	Tevhid	7	Mahlas var
	-	Gazel	Tevhid	9	Mahlas var
	-	Gazel	Tevhid	7	Mahlas var/gazel-i muâd
	-	Gazel	Tevhid	7	Mahlas var
	Medîha-ger-i Fahru'l-enbiyâ 'Aleyhi Ekmeli't-tahâyâ ve Etemmi's-salavât	Gazel	Na't	7	Mahlas yok
	-	Gazel	Na't	5	Mahlas var
	-	Gazel	Na't	7	Mahlas var
	-	Gazel	Na't	9	Mahlas var
	Kasîde-i Na'tiyye-i Cenâb-ı Nebîyyi Ümmî Berâ-yı Nazîre-i Kasîde-i Nef'î Rahmetullâhi 'Aleyh	Kaside	Na't	60	Mahlas yok/Nef'î nin kasidesine nazire
	Henüz Sinn-i Sabâvetimde Yazılmış Bir Na't-i Mi'râcidir	Gazel	Mi'râciyye	6	Mahlas var
	-	Gazel	Na't	5	Mahlas var
	Na't-ı Şerîf	Kaside	Na't	33	Mahlas var
	Muhammes Na't-ı Şerîf-i Nebevî	Muhammes	Na't	5	Mahlas var/mütekerrir muhammes
	Müseddes Sahbâ-yı Şarâb-ı Vilâdet-i Hazret-i Seyyidi'l-enbiyâ 'Aleyhi	Müseddes	Mevlid	5	Mahlas var/mütek

Ezkâ't-tahâyâ				errir müseddes
-	Gazel	Na't	5	Mahlas var
-	Gazel	Na't	5	Mahlas yok
-	Gazel	Na't	6	Mahlas var
'Allâme-i Bî-nazîr ve Fehhâme-i Yektâyı Hadîs ü Tefsîr Hassân-ı Câmî'ü'n-Nevâdir Üstâd-ı Me'âl-i Nesr-i Âdem Semâhâtü Mâhir Efendi Hazretlerine Peyrevlik Vâdisinde Yazılmışdır	Gazel	-	9	Mahlas var
Fâzıl Muşârun-ileyh Hazretleriniñ Bir Gazel-i Bî-bedel-i 'Âlîleriniñ Tahmîsidir	Tahmis	-	5	Mahlas var
Sultan-ı Şu'arâ-yı Rûm 'Aynî Merhûmuñ Sâkî-nâme-i 'Adîmü'n-nazîriniñ Evveli Olan Beyt-i Latîfi Sâkî-nâme-i 'Âcizâneme 'Unvân-ı Fâtiha-i Şevki Tam Olmak Üzere İntihâb u İktibâs Eyledim. (Revvehallâhu Rûhahu)	Terkîb-i Bend	Sâkinâme	7	Mahlas var
Tahmîs-i Mutarraf Na't-ı Şerîf-i Cenâb-ı 'İtrî Rahmetullâhi 'Aleyh	Tahmis	Na't	6	Mahlas var/mutarraf tahmis
Serâ-yı Mu'allâ-yı Risâletiñ Çâr-Erkân-ı Metîni Habîb-i Hâlık Ekvâna Hemser Ebûbekir 'Ömer 'Osmân u Haydar 'Aleyhim Seccâlü'r-rahmetü ve'r-rıdvân Hazretleriniñ Evsâf-ı 'Aliyyelerinden Muktebes Kasîde-i Na'tiyyedir.	Kaside	Na't	61	Mahlas var
(Ve'l-fecri ve leyâlin 'aşrin) Âyet-i Celîlesi Tefsîri Zemîni Üzerine İnşâd İdilmiş Muharremiyyedir.	Kaside	Muharremiyye	36	Mahlas var
Mersiyye	Müselle s	Mersiye	9	Mahlas yok/müzd evic müselles/ Muharremiyye kasidesinin içinde bulunmakt adır.
Diğer Mersiye	Müseddes	Mersiye	6	Mahlas var/mütekerrir müseddes
Niyâz-ı Der-bâr-gâh-ı Rabbü'l-maşrkeyn ve Dest-i Der-dâmen-i Şehîdeyn	Müseddes	Mersiye	7	Mahlas var/mütekerrir müseddes
Seydişehirinde Defîn-i Magfîret-rehîn-i Hâk Olan Kutbu'l-'ârifin ve Burhânu'l-vâsilin Hâce Eş-Şeyh 'Abdullâh Efendi Hazretleriniñ Vedâ'-ı 'Âlem-i Fânî	Terkîb-i Bend	Mersiye	7	Mahlas var

Buyurduklarında Mersiye-güne Yazılmış Terkîb-i Benddir				
İstimdâd-ı Rûhânî Ez-Bâr-gâh-ı Kutb-ı Geylânî (Kaddesallâhu Sırrahu)	Gazel	-	15	Mahlas var
'Arz-ı Kâlâ-yı Mihr-i Müncelî Der-Âsitân-ı Hâcî Bayrâm Velî (Kaddesallâhu Sırrahu)	Muhammes	-	5	Mahlas var/mütekerrir muhammes
Kıt'a	Nazm	-	2	-
-	Matla'	-	-	-
Der Sitâyîş-i Kutbu'l-'ârifîn Hazret-i 'Azîz Mahmûd Efendi El-Üsküdârî (Kuddise Sırrahu)	Muhammes	-	5	Mahlas var/mütekerrir muhammes
Üsküdar'da Salı Dergâhında Defn-i Hâk-i 'İtır-nâk Olan Kutb-ı Devrân Kerâmet Pîr-i Sâni-i Tarîkat-ı 'Aliyye-i Bayrâmiyye Hazret-i Himmetiñ Necl-i Kerîmi E'âzım-ı Ricâl-i Bayrâmiyyeden Hücetü'l-'âşıkîn Eş-Şeyh 'Abdullâh Efendi Hazretleriniñ Vâridât-ı Kudsiyelerinden Olup Kesretde Müşâhede-i Cemâl-i Vahdeti Tasvîr ü Beyân İden Bir Gazel-i Hakîmâneleriniñ Tahmîsidir . (Kuddise Sırrahu)	Tahmis	-	5	Mahlas var
'Adliye Nâzır-ı Esbakı Olup Hâdise-i Zâ'ilede Şehîden 'Âzim-i Dârü'l-karâr-ı Huld-ı Berîn Olan Nâzım Paşa Merhûmuñ Kastamonu Vilâyeti Vâliliğine Teşriflerinde İnşâd u Takdîm İdilen Kasîdedir.	Kaside	-	37(+5)	Mahlas var
Gazel	Gazel	-	5	Mahlas var/Kasidenin içerisinde bulunmaktadır.
Kastamonu Redif-i Fırka Kumandanı Olup Dersa'âdetde İrtihâl-i Dâr-ı Bekâ İden Fuzalâ-yı Ferikân-ı Kirâmdan Kâzım Paşazâde 'Ali Rızâ Paşa Merhûm Nâmuna İnşâd İdilen Kaside-i Târihiyyedir.	Kaside	Tarih	33	Mahlas var
Kutbu'l-'ârifîn Gavsü'l-vâsilîn Vâris-i 'Ulûm-ı Nebevî Pîr-i Tarîkat eş-Şeyh Şa'bân-ı Velî el-Halvetî Hazretleriniñ Dergâh-ı Şerifleriniñ Tecdiden Ta'mîrine Yazılmış Târihtir.	Murabbâ'	Tarih	11	Mahlas var/müzdevic murabbâ'
Nâzım Paşa Merhûma Murassa'-ı Mecîdî Nişânı Virildiğinde Tanzîm ü Takdîm İdilmiş Olan Târihtir.	Gazel	Tarih	12	Mahlas var/müzeyyel gazel
'Ali Rızâ Paşa Merhûm Birinci	Kaside	-	27	Mahlas var

	Rütbeden Mecîdî Nişânı Aldığında Takdîm İdililen Kasîdedir.				
	Fâzıl-ı Şehîr ve Üstâd-ı Yegâne-i Fünûn-ı Hadîs ü Tefsîr Tahrîr-i Sâhib-kalem ve Münşî-i Dîvân-ı Hikem Hâce-i Ders-hâne-i Serâ'ir Üstâd-ı Muhteremim Semâhatlü Ahmed Mâhir Efendi Hazretlerine Takdîm Kılınan Kasîdedir.	Kaside	-	27	Mahlas var
Gazeliyât	-	Gazel	-	7	Mahlas var
	-	Gazel	-	7	Mahlas var
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	Murabba'	Murabba'	-	5	Mahlas yok/mütekerrir murabba
	-	Gazel	-	6	Mahlas yok
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	9	Mahlas var
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	-	Gazel	-	5	Mahlas yok
	-	Gazel	-	7	Mahlas var
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	Muhammes	Muhammes	-	4	Mahlas yok/mütekerrir muhammes
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	9	Mahlas var
	-	Gazel	-	7	Mahlas var
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	-	Gazel	-	7	Mahlas var
	Fârisî Gazel	Gazel	-	5	Mahlas var/Farsça gazel
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	7	Mahlas var
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	5	Mahlas yok
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	5	Mahlas var
	-	Matla'	-	1	-
	-	Gazel	-	6	Mahlas var
	-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var	
-	Gazel	-	5	Mahlas var	

-	Gazel	-	5	Mahlas var
Hâfız-ı Şirâzî Hazretleriniñ "Nedâred" Redifli Gazeliniñ 'Aynen Tercümesinden Hâsıl Olmuşdur	Gazel	-	7	Mahlas var
Müşârun İleyhiñ "Henüz" Redifli Gazelinden	Gazel	-	10	Mahlas var
-	Gazel	-	9	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	12	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas yok
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	4	Mahlas yok
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Kıt'a	-	2	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
Şarkı	Şarkı	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok

-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	11	Mahlas yok
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
Murabba'	Murabb a'	-	5	Mahlas var/müzde vic murabba
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	8	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
Murabba'	Murabb a'	-	5	Mahlas var/müzde vic murabba'
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	5	Mahlas var
Müseddes	Müsedd es	-	7	Mahlas var/Mütek errir müseddes
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	11	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	9	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Nazm	-	2	Mahlas yok
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	9	Mahlas var

-	Gazel	-	5	Mahlas yok
Na't-i Şerif	Gazel	Na't	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	10	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	4	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
Muhammes	Muhammes	-	6	Mahlas var/Mütekerrir muhammes
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	11	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas yok
-	Matla'	-	1	-
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas yok
-	Gazel	-	6	Mahlas var
Muhammes	Muhammes	-	5	Mahlas yok/Mütekerrir muhammes
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	5	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
Fârisî Gazel	Gazel	-	7	Mahlas var/Farsça gazel
-	Gazel	-	6	Mahlas var
-	Gazel	-	9	Mahlas var
-	Gazel	-	7	Mahlas var
Tahmîs-i Mutarraf-ı Gazel-i Hazret-i	Tahmîs	-	5	Mahlas

	Sultân Murâd-ı Sâlis Tâ-Be-Serâ				var/mutarraf tahmis
	‘İzzet Monlâ Merhûmuñ Gazeliniñ Tahmîsidir	Tahmis	-	7	Mahlas var
	Fuzûlî Merhûmuñ Gazeliniñ Tahmîsidir	Tahmis	-	8	Mahlas var
	Diğer Gazeliniñ Tahmîsidir	Tahmis	-	6	Mahlas var
	Diğer Gazeliniñ Tahmîsidir	Tahmis	-	7	Mahlas var
	Bâkî Merhûmuñ Bir Gazeliniñ Tahmîsidir	Tahmis	-	6	Mahlas var
	Nâbî Merhûmuñ Bir Gazeliniñ Mutarrafl Olarak Tahmîsidir	Tahmis	-	5	Mahlas var/mutarraf tahmis
	Nazîf Efendi Merhûmuñ Bir Gazeliniñ Mutarrafl Tahmîsidir	Tahmis	-	5	Mahlas var/Mutarraf tahmis
	“İnnâ eradna’l-emânete (ilâ âyeh)” ²⁴ Âyet-i Celîlesiniñ Tefsîri ve Tebyîni Ma’rûzında Yazılmış Ebyât-ı Mesnevîdir	Mesnevî	-	28	Mahlas yok
	Mekteb-i Sanâyi’ İdâresinde Me’mûr İken Der-’uhde Eylediğim İmlâ vü Kitâbet Dersi Münâsebetiyle Talebeye Yazdırılan Nasâyıhdandır	Mesnevî	Nasihatname	58	Mahlas yok
	Bunlar da O Sûretle Yazdırılmışlardır	Mesnevî	Nasihatname	9	Mahlas yok
	İcrâ Olunan Tensikât Münâsebetiyle Yazılmış İdi.	Müseddes	-	4	Mahlas yok
Tevârîh	‘Alî Rızâ Paşa Merhûmuñ Dâmâdı Ümerâ-yı ‘Askeriyyeden Tecellî Begiñ Mahdûmları Muhyiddîn Beyiñ Vilâdeti Târîhidir.	Kıt’a	-	7	Mahlas var/Kıt’a-i kebîre
	Mîralay Cemîl Begiñ Dâmâdı İsmâ’îl Hakkî Efendiniñ Kerîmesi Fâhire Hanımıñ Vilâdeti Târîhidir	Gazel	-	7	Mahlas var/müzeyyel gazel
	Bitlîs Tahrîrât Müdiri Fâzıl-ı Sühan-Verân-ı ‘Asrdan Reşîd Efendiniñ Mahdûmı Sabâhaddîn Beyiñ Vilâdeti Târîhidir.	Gazel	-	7	Mahlas var
	Mahkeme-i Bidâyet Baş Kâtibi Reşâd Efendi Birâderimiziñ Mahdûmı ‘Âdil Efendiniñ Vilâdeti Târîhidir.	Gazel	-	7	Mahlas var
	Şemsî-zâde Reşâdetlü Şeyh Ziyâeddîn Efendiniñ Kal’a Hamâmını Tecdîden Ta’mîr Buyurduklarında Yazılan Târîhidir.	Gazel	-	10	Mahlas var
	Hâkim-i Esbak Es’ad Efendiniñ İnşâ Eylediği Hâneniñ Târîhidir.	Kıt’a	-	10	Mahlas var/Kıt’a-i kebîre

²⁴ “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler”, (Ahzâb 33/72).

Ehass-ı İhvânımızdan Altağzâde Hâcî Ahmed Efendiniñ Binâ Eylediği Hâneniñ Târîhidir.	Gazel	-	7	Mahlas var
Mîr-alay-ı Esbak Cemîl Begiñ Dersa'âdet-i Hâssa Dâ'iresine Tahvîlinde Yazılmışdır.	Kıt'a	-	9	Mahlas var/Kıt'a-i kebîre
Kerîme-i Muhretemeleriniñ Vilâdeti Târîhini Muhtevî Şeyh Ziyâeddîn Efendiye Yazılan Mektûb-ı Manzûm Sûretidir.	Nazm	-	17	Mahlas var
Târîh	Gazel	-	7	Mahlas var/müzey yel gazel
Bu Divân-ı Vazî' u'l-' unvânîñ Hitâm-ı Tab'ında Hâtîme-i Ümmîd ü Recâ Olmak Emeliyle İmlâ İdilgen Târîhidir.	Gazel	-	10	Mahlas var/müzey yel gazel

Sonuç

Kastamonulu âlim, şair ve mütefekkir Sofuzâde Mehmed Tevfik, 19. asrın sonlarıyla 20. asrın başlarında yaşamış önemli bir şahsiyettir. O, içinde bulunduğu dönemin sıkıntılı şartları altında kendince bir duruş sergilemiş; duygu ve düşüncelerini gerek şiirleriyle gerekse gazete ve dergi yazılarıyla insanlarla paylaşmıştır. Yazmış olduğu gazete ve dergi yazılarının yanında verdiği dersler, yaptığı okumalar ve kaleme aldığı şiirler onun kadim geleneğin izinde yürümeye devam ettiğini göstermektedir. Şairin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti açısından sancılı bir süreçtir. Devletin artık yönetim şeklinin değiştiği, yıkılıp başka bir isimle ve başka bir rejimle yeniden kurulduğu bu zorlu süreçte bir âlim ve bir şair olarak halka karşı kendini sorumlu hissetmiş ve kalemini bu sorumlulukla kullanmıştır.

Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi her şeyden önce iyi bir şairdir. Her ne kadar hayattayken şiirlerinin tamamını yayınlamasa da divanı niteliğinde olan *Hulviyyât*'ı onun bu konudaki kabiliyetini göstermesi açısından yeterlidir. O şiirlerinde hem geleneği takip etmiş hem de takip ettiği bu geleneğin savunucusu olmuştur. Eserinin dibacesinde belirttiği üzere edebiyatı, Edebiyyât-ı Garbiyye ve Edebiyyât-ı İslâmiyye olmak üzere iki kısma ayırmış ve Garb edebiyatını Hıristiyanlığa, İslam edebiyatını ise Müslümanlığa hasretmiştir. Dolayısıyla Edebiyyât-ı İslâmiyye olarak tanımladığı Türk edebiyatını o günlerde etki altında olunan Batı edebiyatından daha üstün görmüştür.

Bu düşüncelerle yazmış olduğu *Hulviyyât*'taki şiirlerinde zaman zaman âşıkâne bir üslubu tercih ederken çoğu zaman hikemî bir üslup kullanmıştır. Özellikle eserin "Nevha-i Niyâz mendâne" başlıklı birinci bölümünde tevhid, münâcât, na't gibi dinî türlerde eser verirken "Gazeliyyât" başlıklı ikinci bölümde farklı konularda yazdığı gazellere, tahmislere ve musammatlara yer vermiştir. Eserinin son bölümü ise "Tevârîh" başlığı taşımaktadır ki bu bölümde de farklı vesilelerle düşürmüş olduğu tarih manzumeleri bulunmaktadır.

Klasik manada müretteb bir divan olmayan *Hulviyyât*'ta toplam 285 manzume yer almaktadır. Bunlardan iki yüz dördü gazel, on dokuzu matla', on biri nazm, sekizi kaside, beşi kıt'a, üçü mesnevi, bir, müstezâd, on biri tahmis, dokuzu muhammes, beşi müseddes, dördü murabba', ikisi terkîb-i bend, ikisi şarkı, biri müselles nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Şairin gazellerinin iki tanesi Farsçadır. Söz konusu şiirlerde toplam sekiz ayrı bahirden on yedi farklı aruz kalıbı kullanmıştır. Bunlar içerisinde en fazla

kullandığı kalıp, klasik Türk edebiyatı şairlerinin de en çok tercih ettiği Remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıdır. Ayrıca şairin şiirlerinin bir kısmında mahlas kullanmadığı dikkat çekmektedir.

Netice olarak Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi son dönemde yetişmiş önemli bir divan şairidir. Onun bu konudaki marifeti şiirlerinin tamamı yayınlandığında daha iyi anlaşılacaktır. Şiirlerinin tamamından önce neşretmiş olduğu *Hulviyyât* adlı eserinin günümüz alfabesine aktarılarak incelenmesi edebî açıdan önem arz etmektedir. Bu yüzden yapılan bu çalışmayla bir divan niteliğinde olan *Hulviyyât*’ın son dönem klasik Türk edebiyatının eserlerinden biri olarak gün yüzüne çıkarılması ve bu alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. (1992). Kemâlî Baba ve Sofuzade’nin Onun Bir Mısra’ını Terbî’i. *Millî Folklor*, 14, 14-15.
- Abdulkadiroğlu, A. (1993). Sofuzâde M. Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen On Beş Koşması. *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX(1-2), 1-13.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997a). *Kültürümüzden Esintiler*. Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997b). Mensur Şiir ve Sofuzâde’den Bir Örnek. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 106-108). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997c). Milli Konular ve Sofuzâde’nin Bilinmeyen İki Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 96-105). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997d). Sofuzâde M. Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen On Muhammesi ve Altı Tahmisi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 380-388). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997e). Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi ve On Üç Naziresi-Yirmi İki Na’tı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 354-379). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997f). Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen Dokuz Müseddesi ve Bir Tesdîsi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 389-397). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997g). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 398-404). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997h). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen Sekiz Şarkısı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 410-415). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997i). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Biri Farsça Bilinmeyen On Altı Kıt’ası ve Nazmı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 405-409). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997j). Sofuzâde’nin Bilinmeyen Sel ve Zelzele Manzumeleri. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 70-78). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997k). Sofuzâde’nin Bilinmeyen Üç İyd-ı Adhâ Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 85-95). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997l). Sofuzâde’nin Biri Münâcât Diğeri Medhiye Hz. Ali ve Hz. Hüseyin İçin Yazdığı Bilinmeyen İki Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 79-84). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997m). Sofuzâde’nin İstanbul İçin Bir Müsebbâ’ı. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 62-69). Anıl Matbaa ve Ciltevi.

- Abdulkadiroğlu, A. (1997n). Sofuzâde'nin On İki Manzumesi. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 42-54). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (1997o). Ziya Paşa'nın Külliyyâtı'nda Sofuzâde'nin Der-Kenâr Notları. İçinde *Kültürümüzden Esintiler* (s. 336-353). Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Abdulkadiroğlu, A. (2004a). Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Ankara'da Yazdığı Şiirleri ile Bayramlık'in Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler. *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, 83-106.
- Abdulkadiroğlu, A. (2004b). Sofuzade M. Tevfik Efendi'nin Hasbihal Şiirleri. *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan*, 81-93.
- Abdulkadiroğlu, A. (2005a). *Kastamonu'da Bayramilik ve Şemsizade Ailesi*. Anıl Matbaa ve Cilt Evi.
- Abdulkadiroğlu, A. (2005c). Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri. *Osmanlı Araştırmaları*, 26(26), 23-37.
- Aydın, A. (2014). Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme. *EKEV Akademi Dergisi*, 59, 45-60.
- Aydın, A. (2020). *Kastamonulu Divan Şairleri*. Son Çağ Yayınları.
- Çağlayan, B. (2006). *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*. Çağhan Ofset.
- Demircioğlu, A. (1980). *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*. Doğrusöz Matbaası.
- Demircioğlu, A. (1987). *Kastamonu'da Basılan Eserler (1869 – 1928)*. Doğrusöz Matbaası.
- Demircioğlu, M. Z. (1968). *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*. Doğrusöz Matbaası.
- Efe, A. (2019). Sebülürreşâd. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 36, s. 251-253). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eski, M. (2000). Yakın Tarihte Kastamonu'da Kurulan Şirketler ve Kastamonu Bankası T.A.Ş. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(10), 191--204.
- Eski, M. (2012). Kent Kültürünün Oluşmasında Basının Görevi: Kastamonu Örneği. *Dört Öge*, 1(1), 141-152.
- Eski, M. (2016). *İmparatorluktan Cumhuriyete Kastamonu Ekonomisi: 1880 – 1960*. Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası.
- Horata, O. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Akçağ Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son Asır Türk Şairleri*. (C. 4). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kavak, N. (2021). *Beyânü'l-Hak (İnceleme, Tahlili, Fihrist, Seçme Yazılar)*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Kütükoğlu, M. S. (1993). Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 8, s. 507-508). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özen, T. (2016). El Medâris Dergisinde Edebî Muhteva. *Turkish Studies*, 11(17), 169-194.
- Özgül, M. K. (2022). *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru*. Ötüken Neşriyat.
- Süfuzâde Mehmed Tevfik. (1329). *Hulviyyât*. Kastamonu Vilayet Matbaası.

- Tan, N. (2016). Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri. *Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu Bildirileri*, 159-167.
- Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (A. Uçman, Ed.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tuman, İ. M. N. (2001). *Tuhfe-i Naili: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri* (C. Kurnaz & M. Tatçı, Ed.; C. 1). İstanbul: Bizim Büro Yayınları.
- Uzun, Ş. (2014). Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi'nin Hulviyyat Adlı Eserinde ve Diğer Şiirlerinde Şa'baniyye Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu*, 549-555.
- Yılmaz, D. (2022a). *Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, D. (2022b). Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hulviyyât Adlı Divanının Dîbâcesinde Şiire Dair Görüşleri. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]*, 6(2), 227-238.
- Yılmaz, M. S. (t.y.). Kastamonu'da Bir Gazete: Zafer (1911-1919). *Kastamonur*. Geliş tarihi 05 Nisan 2023, gönderen <https://www.kastamonur.com/kastamonuda-bir-gazete-zafer-1911-1919/> [erişim tarihi 16.08.2023].